

**MAKTAB O'QUVCHILARIDA KASBIY QIZIQISH HAMDA
QOBILIYATLARINI ANIQLASH VA KASBGA NISBATAN IJOBIY
MUNOSABATNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI**

Xoliqova Sadoqat Ashurovna

Kitob tuman 91-maktab psixologi

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada maktab o'quvchilarida kasbiy qiziqish hamda qobiliyatlarni aniqlash va ularda kasbga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishning psixologik omillari yoritilgan. O'quvchilarning kasbiy yo'nalishini to'g'ri belgilash ularning shaxsiy rivojlanishi va kelajakdagi muvaffaqiyati uchun muhim ahamiyatga ega. Maqolada o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va moyilliklarini aniqlashda psixologik diagnostika metodlari, suhbat, kuzatish, testlar hamda psixologik treninglarning o'rni tahlil qilingan. Shuningdek, maktab psixologi, o'qituvchi va ota-onalarning hamkorligi orqali o'quvchilarda kasbga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish masalalari ham ko'rib chiqilgan.*

***Kalit so'zlar:** kasbga yo'naltirish, kasbiy qiziqish, qobiliyat, psixologik diagnostika, kasb tanlash, o'quvchi shaxsiyati, motivatsiya, psixologik omillar.*

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning kasbiy yo'nalishini aniqlash va ularni kelajak kasbiga tayyorlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Maktab davrida o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va moyilliklari shakllana boshlaydi. Shu sababli bu davrda o'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlash va ularga to'g'ri yo'l ko'rsatish muhim ahamiyatga ega. Kasbiy qiziqish insonning muayyan faoliyat turiga bo'lgan qiziqishi va intilishini ifodalaydi. Agar o'quvchi o'z qiziqishlariga mos kasbni tanlasa, u o'z faoliyatidan qoniqish oladi va yuqori natijalarga erishadi. Shu sababli o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash kasb tanlash jarayonining muhim bosqichi hisoblanadi.

O'quvchilarda kasbiy qiziqishlarning shakllanishiga ko'plab psixologik omillar ta'sir ko'rsatadi. Bu omillar qatoriga o'quvchilarning qobiliyati, shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari, ijtimoiy muhit hamda oila ta'siri kiradi. Har bir o'quvchi o'ziga xos qobiliyat va imkoniyatlarga ega bo'lganligi sababli ularga individual yondashuv zarur. O'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlashda kuzatish metodi muhim o'rin tutadi. O'qituvchi va psixolog o'quvchilarning dars jarayonidagi faoliyatini kuzatib, ularning qaysi fanlarga ko'proq qiziqishini aniqlashi mumkin. Masalan, ba'zi o'quvchilar aniq fanlarga qiziqsa, boshqalari ijodiy faoliyatga moyillik bildiradi.

Suhbat metodi ham o'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlashda samarali usul hisoblanadi. Psixolog o'quvchi bilan suhbat davomida uning kelajakdagi rejalari, qiziqishlari va maqsadlari haqida ma'lumot oladi. Bu esa o'quvchining kasbiy yo'nalishini aniqlashga yordam beradi. Psixologik testlar o'quvchilarning qobiliyatlarini aniqlashda keng qo'llaniladigan metodlardan biridir. Testlar orqali o'quvchilarning intellektual darajasi, mantiqiy fikrlashi va ijodiy qobiliyatlari aniqlanadi. Bu ma'lumotlar o'quvchiga mos kasbiy yo'nalishni tavsiya qilishda muhim ahamiyatga ega. Anketa metodi ham kasbiy qiziqishlarni aniqlashda qo'llaniladi. Anketa savollari orqali o'quvchilarning qaysi faoliyat turlariga ko'proq qiziqishi aniqlanadi.

O'quvchilarda kasbga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishda motivatsiya muhim rol o'ynaydi. Agar o'quvchilar tanlagan kasbining jamiyat uchun foydali ekanligini anglab yetsa, ular bu kasbga nisbatan ijobiy munosabatda bo'ladi. Maktab psixologi o'quvchilarni kasbga yo'naltirish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Psixolog o'quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlab, ularga mos kasbiy yo'nalishlar haqida ma'lumot beradi.

O'qituvchilar ham o'quvchilarda kasbga bo'lgan qiziqishni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi o'z faniga qiziqish uyg'ota olsa, o'quvchilarda shu sohaga nisbatan ijobiy munosabat paydo bo'ladi. Ota-onalar ham farzandining kasb tanlash jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ota-onalar farzandining qiziqishlarini qo'llab-quvvatlashi va unga to'g'ri maslahat berishi zarur. Ta'lim muassasalarida

kasbga yo'naltirish ishlari muntazam olib borilishi kerak. Turli kasblar bilan tanishtirish, kasb egalari bilan uchrashuvlar tashkil etish o'quvchilarning kasbiy dunyoqarashini kengaytiradi. Shuningdek, psixologik treninglar ham o'quvchilarda kasbga bo'lgan qiziqishni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Treninglar orqali o'quvchilar o'z qobiliyatlarini anglaydi va kelajak kasbi haqida o'ylay boshlaydi.

Bugungi kunda kasb tanlash masalasi jamiyat taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yoshlarning to'g'ri kasb tanlashi ularning shaxsiy muvaffaqiyatiga hamda jamiyat rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Umuman olganda, maktab o'quvchilarida kasbiy qiziqish va qobiliyatlarni aniqlash hamda ularda kasbga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish murakkab, ammo muhim jarayon hisoblanadi. Bu jarayonni samarali tashkil etish uchun psixolog, o'qituvchi va ota-onalar hamkorlikda faoliyat olib borishi zarur.

Natijada o'quvchilar o'z qobiliyatlariga mos kasb tanlaydi va kelajakda jamiyat uchun foydali mutaxassis bo'lib yetishadi. Inson hayotida eng muhim qadriyatlar sirasiga kiritish mumkin bo'lgan jarayonlaridan biri bu insonning hayotda o'z o'rnini topa olishi munosib kasb-korga ega bo'lishi desak, adashmagan bo'lamiz. Negaki har bir ota-ona o'z farzandini kelajagini o'ylagan holda munosib hayot o'rnini egallashi, yurt uchun xalq uchun foydasi tegadigan yetuk mutaxassis bo'lishini istaydilar. Aytish mumkinki, barkamol insonning shakllanishi, uning munosib kasbhunarni egallashi, davlatimiz rivojlanishi uchun o'z hissasini qo'shib, yashashi va shu orqali jamiyatda o'zligini namoyon qilishi, ya'ni shaxs sifatida kamol topishi, komillika intilishi hisobga olinadi. Komillik sari intilish shaxsning kasbiy shakllanishi bilan birgalikda yaxlit holda kechadigan va deyarli bir umr davom etadigan murakkab jarayondir. Keng ma'noda kasbiy shakllanish deganda insonning o'z aqliy qobiliyatlari, jismoniy imkoniyatlari, u yoki bu sohaga bo'lgan layoqatlari, qiziqish va intilishlari, shuningdek, qadriyat va dunyoqarashlariga ko'ra biron-bir kasb sohasida ta'lim olishi, keyinchalik shu sohaga kirishib, moslasha borishi va nihoyat yillar davomida yetuk va malakali mutaxassis bo'lib etishishi tushiniladi. Darhaqiqat bu naqadar murakkab, orqaga qaytarib bo'lmaydigan, muhim jarayon bo'lib, undan xalq manfaatlari, yurt tinchligi va osoyishtaligi yo'lida

unumli foydalanishni tashkil etish, bugungi kunning eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Shuni aytish kerakki, kasb -hunar va uni egalari azaldan xalqimiz tomonidan e'zozlanib kelingan. O'zbekistonda hozirda bilimdon, o'z kasbini yaxshi egallagan, mustaqil fikrlovchi, o'z kasbiga ijodiy yondoshuvchi, yuqori malakali, madaniyatli, izlanuvchan, intiluvchan mohir ustalar, kasb egalari ko'proq talab qilinmoqda.

Kasbni to'g'ri tanlash – har bir shaxs uchun muhim qadam hisoblanadi. Yoshlarning butun hayotidagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan kasbning qanchalik to'g'ri tanlanishiga bog'liq. Kasbni to'g'ri tanlash har bir maktab o'quvchisining qiziqishiga, mayliga, qobiliyatiga va imkoniyatlariga mos bo'lishi uchun uning sog'lig'ini, o'zlashtirishini va hissiyotlarini hisobga olish lozim. Kasb-hunarni erkin tanlash juda katta ahamiyatga ega. Har bir inson bajarayotgan ishini yoqtirsa, bundan u xursand bo'ladi, qoniqish hosil qiladi va yuqori tashabbus ko'rsata oladi. Maktab o'quvchilarining kasb tanlashi ongli zaruriyat bo'lishi va ayni vaqtda jamiyat manfaatlariga mos bo'lib tushishi, yigit va qizlarning o'z hayot yo'llarida shaxsiy muddaolarini qondirishi lozim. Ushbu dolzarb muammoni anglagan holda har bir psixolog va pedagoglar o'quvchilarni to'g'ri yo'naltira olishlari kerak. Kasbga yo'naltirish – bu har bir shaxsning o'ziga xos individual xususiyatlari va mehnat bozorining ehtiyojlarini hisobga olgan holda, o'z kasbiy va hayotdagi o'rnini topishi uchun shaxsga ta'sir etishning ilmiy asoslangan shakl, usul va vositalar tizimidir. U insonning kasbiy qiziqishi va imkoniyatlari hamda jamiyatning aniq bir kasbiy faoliyat turiga ehtiyojlarining mutanosibligiga erishishga yo'naltirilgandir. Kasbga yo'naltirish hal etish vazifalari bo'yicha ijtimoiy-iqtisodiy, tibbiy-fiziologik va psixologik-pedagogik mohiyatga ega muammodir. Kasbga yo'naltirish insonning qobiliyati va iqtidorini maqsadli rivojlantirishda, uning kasb mahorati, ish qobiliyati va salomatligini asrashga imkon yaratadi hamda aholini ijtimoiy himoyalash va uning bandligi sohasidagi davlat siyosatining muhim elementlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Kerakli barcha sharoitlarga ega zamonaviy ta'lim muassasalarida o'quvchilarning fanlarga, o'z tanlagan kasbiy yo'nalishlariga har tomonlama

qiziqishini oshirishda mashg'ulotlarni yangi pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun esa maktab psixologlari o'z kasbining ustasi hamda ta'lim-tarbiyada yoshlarga o'rnak bo'la olishi, kasbning nazariy va amaliy jihatlarini bilishi zarur. Qolaversa, yoshlarning biror kasbni o'rganish jarayonida kreativ fikrlay oladigan, yangiliklar yarata oladigan, dunyoqarashi keng bo'lib etishishlari davr talabiga aylandi. Umumta'lim maktablarida mashg'ulot olib boruvchi psixologlar hozirgi zamon talablaridan kelib chiqib, avvalo, kasbning ahamiyati, maqsad vazifalarini aniq bilgan holda mashg'ulotlar tashkil etishi maqsadga muvofiqdir.

Kasbiy axborot, kasbiy maslahat, kasbiy tanlov va saralash, kasbiy moslashish. Kasbiy axborot – ma'lum bir kasbni egallash xohishi bo'lgan shaxsga, turli mutaxassisliklarni egallashning shakl va sharoitlariga, kasbiy malakalarning o'sish imkoniyatlariga mehnat bozorining holati va ehtiyojiga, kasbiy qiziqishlarning shakllanishiga, shaxsning istak va ko'nikmalariga qo'yilgan talablar hamda zamonaviy kasblarning istiqboli va mazmuni to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash, targ'ibot qilish chora-tadbirlaridir. Kasbiy maslahat – kasb tanlash yoki faoliyat turini o'zgartirishda yordamga muhtoj bo'lgan shaxsning individualpsixologik xususiyatlari, shaxsiy fazilatlarini, kasbiy qiziqishlari, moyilligi, sog'ligi va psixologikmaslahatchi bilan ilmiy tashkil etilgan o'zaro muloqot tizimidan iborat.

XULOSA

O'quvchilarining kasbiy qiziqishlarini maktab pedagoglari, psixologning bilishi, hamda yo'llanma berishi, har bir o'quvchiga o'ziga xos tarzda individual tarzda yondashish lozim. Kasbiy qiziqishlarni to'g'ri va aniq o'rganish uchun maxsus mo'ljallangan so'rovnomalar va test uslublaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Asilova S.X. (2022). THE ESSENCE OF TEACHING PRIMARY SCHOOL PUPILS TO LOGICAL THINKING IN THE PROCESS OF MATHEMATICS. Экономика и социум, (2-1 (93)), 24-26.
2. Asilova, S. X. (2023). MAKTAB BITIRUVCHILARINI KASB TANLASH MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH USULLARI. YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS, 2(8), 12-16.
3. Muslimaxon Ibrohimova, & Nargizaxon Usmonova. (2023). PEDAGOGIK JARAYONDAGI NEVROZLAR KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR MISOLIDA. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 1(1), 578–580.
4. V. Karimova “Psixologiya” Toshkent. 2002 yil
5. M.Abdullajonova, M.Isoqova, M.Zokirova, S.Isroiljonova Ijtimoiy psixoloik trening prktikum. – Farg‘ona: “Farg‘ona” nashriyoti, 2003 yil
6. Y.Asadov. “O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda qo‘llaniladigan psixologikpedagogik tashxis metodikalari”. Toshkent. 2010 yil
7. Toxirjon, U. (2024). PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA O'RTASIDAGI O'ZARO TA'SIRNI O'RGANISH. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 22-27.
8. Toxirjon, U. (2024). BOSHLANGICH SINFLARDA O ‘QISHNI YETKAZIB OLISHGA QIYNALAYOTGAN O ‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH.
9. Ziyonet